

РАЗВОЈ ПРЕДМЕТА ИСТРАЖИВАЊА ВОЈНЕ ПСИХОЛОГИЈЕ КАО НАУЧНЕ ДИСИПЛИНЕ (1947–2022)

Анита С. Пешић¹

Јан Ј. Марчек²

Достављен: 24. 08. 2023.

Језик рада: Српски

Кориговано: 20. 10., 13. 11. и 02. 12. 2023.

Тип рада: Прегледни рад

Прихваћен: 11. 12. 2023.

DOI број: 10.5937/vojdela2401023P

Предмет рада је приказ развоја предмета истраживања војне психологије, као научне дисциплине, у оквиру матичне научне области психологије. Развој психологије у војној делатности представљен је од почетака 1947. године и кроз седам и по деценија изградње њених конституенси (језика, методологије, искуствених чињеница итд.). Војну психологију су стварали и развијали психолози запослени у војној организацији и војним наставно-научним установама свијим радом на селекцији и класификацији, обуци и едукацији људства за потребе одбране, примењујући мултидисциплинарна и психолошка знања на живот и рад припадника војске у миру и рату. Развој предмета истраживања војне психологије анализиран је кроз два периода развоја друштва, односно промене друштвено-политичких околности које су утицале на обим и садржај психолошких истраживања у војсци, а самим тим и на специфичности њеног предмета. Први период обухвата развој предмета истраживања војне психологије у бившој СФРЈ и ЈНА (1947–1992), а у другом периоду презентују се војнопсихолошка истраживања у различитим државним целинама (СРЈ, СЦГ, Србија) и војним организацијама: Војсци Југославије, Војсци СЦГ и Војсци Србије (1992–2022).

Кључне речи: *војна делатност, психологија, војна психологија, истраживања у војсци, војне науке.*

---

¹ Универзитет одбране, Институт за стратегијска истраживања, Београд, Република Србија, [anita.djordjevic@mod.gov.rs.](mailto:anita.djordjevic@mod.gov.rs), [https://orcid.org/0009-0007-8674-2767.](https://orcid.org/0009-0007-8674-2767)

² Универзитет „Унион – Никола Тесла“, Факултет за пословне студије и право, Београд, Република Србија, [https://orcid.org/0000-0003-0302-0165.](https://orcid.org/0000-0003-0302-0165)

Увод

Развој конститутивних елемената војне психологије, као научне дисциплине у оквиру матичне науке психологије, у овом раду је разматран у периоду од 1947. до 2022. године кроз анализу истраживања психолошких појава у војној делатности у одређеним војнообразовним и војнонаучним институцијама у складу са захтевима војне средине у оквиру које се предмет развијао, али и са захтевима развоја друштвених наука којима психологија као наука припада. Период од 75 година развоја војне психологије анализиран је кроз научноистраживачке пројекте, студије и уџбенике у два периода развоја друштвено-политичких околности које су утицале на обим, садржај и специфичности предмета војнопсихолошких истраживања. Први период од 45 година обухвата развој предмета у бившој СФРЈ, односно ЈНА (1947–1992), а други период од 30 година истраживања у бившој СР Југославији (СРЈ) и Војсци Југославије (ВЈ), државној заједници Србија и Црна Гора (СЦГ) и Војсци СЦГ и, најзад, у Републици Србији и Војсци Србије (1992–2022). Уочљиво је да је свака од наведених државних творевина имала своју војску (ЈНА, ВЈ, Војска СЦГ и Војска Србије) у којој се развијала војна психологија.

Примена знања из психологије у војној делатности у нашој земљи почиње 1947. године формирањем Војномедицинског института (ВМИ) који се бавио селекцијом људства за војно ваздухопловство, што се сматра почетком стварања и развоја војне психологије у тадашњој Југославији. Истовремено, у земљи се стварају предуслови за развој друштвених наука које су своју примену нашле у војсци. Током времена, кроз дефинисање јасног предмета, као и специфичном методологијом истраживања, војна социологија, психологија и андрагогија постају примењене и аутономне научне дисциплине у оквиру својих матичних друштвених наука. Префикс „војне“ не одваја наведене научне дисциплине од њихове матичности, већ само упућује на њихову применљивост у војној делатности. Разматрања о предметном одређењу друштвених наука и актуелност друштвених и војних дешавања трасирала су теме истраживања војних идруштвених научних дисциплина, а самим тим и војне психологије.

Прва системска разматрања о војним наукама почињу од 1968. године и досежу до данашњих академских расправа. Приликом расправе о наукама одбране, истакнуто је да је у протекле четири деценије ова синтагма „најчешће називана војном науком или системом војних наука, па затим ратном вештином или полемистиком“ (Марчек и сар., 2011:12). На симпозијуму о војној науци, 1970. године, прихваћено је одређење војне науке као система војних наука који, поред осталих, чине војноекономске и војнодруштвене научне дисциплине (Војна наука, 1971: 193). Ову категорију научних дисциплина чине: полемологија, војна социологија, војна психологија, војна андрагогија, војно и ратно право, ратна/војна економика) (Никезић, 1989: 105). На другом симпозијуму о војној науци и војној доктрини, одржаном 1997. године, презентована је класификација система војних наука према критеријуму припадности војних наука и војнонаучних дисциплина матичним наукама и одређеној научној области у друштву. У шеми војнодруштвених наука су: полемистика, војна социологија, војна психологија, војна андрагогија, војно право, војна економика и војна етика (Вишњић и сар., 1998: 79).

Развој друштвених наука и предмета истраживања војне психологије (1947–1991)

Сматра се да развој предмета војне психологије почиње у периоду примене психолошких знања у војсци након Другог светског рата, када је 1945. године формиран Ваздухопловно-медицински центар (ВМЦ), односно 1947. године Ваздухопловно-медицински институт (ВМИ) у којем су запослени са психијатријског одељења преузимали задатке психолошке селекције. У овом институту изучавана је проблематика селекције и класификације летача (Поповић, 1966). Током 1947. године уведени су први тестови за селекцију војних пилота (Основи војне психологије, 1973: 20). Убрзо се увидело да без компетентних стручњака психолошког профила нема квалитетне селекције, па је 1951. године Живорад Жижа Васић формирао Ваздухопловно-психолошку лабораторију ВМИ, у којој су почеле да се примењују егзактне психометријске методе. Током педесетих година запослени из ВМИ су се „почели више повезивати са осталим установама у земљи и иностранству, а њихови радови су убрзо постали познати, цењени и цитирани” (Шпирић и сар., 2002: 684). По доласку психолога и пилота др Ранка Поповића, ова институција 1969. године улази у фазу потпуне трансформације (Раденков-Милинковић, 2022: 21).

Методологија истраживачког рада друштвених наука (1946–1956) изграђивана је споро и несистематично. Истраживања из војне психологије тог времена била су умерена првенствено на област селекције и класификације људства за коју Томислав Кроња сматра да је створила темеље војној психологији на овим просторима. Теме значајне за војну психологију су и учење као основа војне обуке, војна социјална психологија, психофизиологија, понашање човека у миру и рату и психопатологија (Основи војне психологије, 1973: 21-31). Поред ових тема, истраживале су се и психологија личности, психички процеси и особине, динамичка својства личности (мотивација, ставови, интересовања, прилагођавање), као и утицај одговарајућих чинилаца на понашање људи у војном колективу (Пујић, 1989: 218).

Први задаци научноистраживачког рада утврђени су 1956. године, када је захтевано: „проучавање основних проблема борбеног морала и осмишљавање моралног васпитања у Армији; изучавање проблема прилагођавања војника у ЈНА; осмишљавање садржаја и облика педагошког и психолошког образовања старешина, посебно у току њиховог школовања у војним школама” (Пујић, 1989: 226). Зато је 1956. године формирано *Одељење за истраживање и обраду искустава* у Управи за морално-политичко васпитање (МПВ) Савезног секретаријата народне одбране (ССНО), када се јављају почеци увођења научних метода у истраживачку праксу друштвених наука. У Одељењу су изучавани проблеми васпитања и обуке у ЈНА и искуства из НОР-а наше и савремених армија.

Након примене психолошких знања за селекцију људства за потребе ваздухопловства, она су примењивана и на избор возача, чиме су се у почетку бавили лекари и психолози Загребачке армијске области. Развој војне психологије текао је у позитивном правцу, па је 1957. године основан *Институт за примењену*

психологију Војномедицинске академије (ВМА), када почињу истраживања и других проблема: суицида, самоудаљавања, рањавања, трауматизма и делинквенције (Основи војне психологије, 1973: 20-21). Сви задаци друштвених наука били су усклађени са стварним потребама научног рада у Армији, а научни радници су створили основу за развој методологије научноистраживачког рада (НИР-а) у области друштвених наука у ЈНА, која је била усклађена са достигнутим нивоом у друштву.

У периоду од 1957. до 1968. године значајно се развијала методологија НИР-а друштвених наука у Армији и повећавала примена одговарајућих истраживачких метода, техника и инструмената (Пујић, 1989: 238). Новоформирано *Одељење за обраду искустава и истраживања* у Управи за МПВ ССНО-а наставило је са истраживањима „проблема у области васпитања, морала, обуке, уопштавања искустава из НОР-а и достигнућа у страним армијама” (Пујић, 1989: 246). Рад у одељењу био је оријентисан на емпиријска истраживања, овладавање методологијом НИР-а, а посебно на израду инструмената. Одељење је функционисало од 1957. до 1964. године, када је преформирано у самостални *Одсек за студије и истраживања*. Истраживачке теме су биле: проблеми прилагођавања војника, питомаца и млађих старешина на услове живота и рада у Армији (1966), прилагођавање припадника Одред ЈНА на Синају у време израелско-арапског ратног сукоба (Лошић, 1968). Осим тога, публиковани су радови: *Психолошке основе васпитања и обуке* (Мијатовић, 1966), *Психолошка разматрања о руковођењу у армији* (Кроња, 1966) и *Прилагођавање војне обуке рату* (Јовановић, 1967).

Упоредо са развојем научних метода у истраживачким институцијама и високим школама, настајале су замисли о посебним научним дисциплинама које ће изучавати поједине компоненте војне делатности и основне проблеме живота и рада у Армији. У томе се посебно истицала Политичка школа ЈНА, у чијим катедрама је од 1960. до 1970. године изучавана проблематика војне андрагогије, војне психологије, социологије војне организације, социологије рата и армија заједно са питањима методологије сваке дисциплине посебно (Пујић, 1989: 241).

Одељење за примењену психологију и менталну хигијену ВМА је, применом емпиријских истраживања, организованим и систематским радом, утврдило критеријуме и норме за психолошку селекцију и класификацију људства и израдило мерне инструменте. Од 1970. до 1973. године, ово Одељење је претпочињено Центру за андрагошка, психолошка и социолошка истраживања (ЦАПСИ) под називом Одељење за селекцију и класификацију.

Током 1969. године одлучено је да Одсек за студије и истраживања из Управе за МПВ прерасте у *Центар за андрагошка, психолошка и социолошка истраживања* (ЦАПСИ) који је био научноистраживачка институција из области друштвених наука у ЈНА, кадровски и материјално-технички оспособљен за истраживања из области андрагошко-педагошких дисциплина, психологије, социологије и политикологије (Пујић, 1989: 252). Програмска оријентација била је усмерена на научно утемељење класификације и селекције људства за потребе ЈНА, изучавање интерперсоналних односа и друштвене (филозофске, социолошке, политиколошке, психолошке) суштине ОНО и савременог рата уопште. У периоду од 1969. до 1973. године, ЦАПСИ је допринео развоју методологије друштвених на-

ука у друштву и Армији, као и формирању инструмената за емпиријска истраживања (Марчек, Пешић, 2021). Истраживачи ЦАПСИ-а, заједно са истраживачима из друштва, потпуно су овладали применом најсавременијих метода и техника истраживачког рада, као и изразом најсложенијих инструмената у истраживању јавног мњења, обуке и васпитања, психосоцијалних односа у војним јединицама и колективима и класификације и селекције људства (Пујић, 1989, стр: 237-239). У овој институцији настале су студије: *Класификација и селекција регрута ЈНА* (Мрмак и сар., 1971), *Припрема поступка за селекцију и класификацију питомаца средњих војних школа и војних академија КоВ* (Пајевић и сар., 1973), књиге: *Сазнања и поуке маневра „Слобода 71”* (Сазнања и поуке маневра „Слобода 71”, 1972), *Основи војне психологије* (Основи војне психологије, 1973), *Проучавање критеријума војничке успешности у нормалним и отежаним условима живота и рада јединица ЈНА* (Вукомановић и сар., 1972).

Мерама реорганизације унутар Армије, средином 1973. године, ЦАПСИ је укинут, а уместо њега образоване су две нове институције: Центар за студије и истраживања, у организационом саставу Политичке управе ССНО-а (са делатношћу у *друштвеним наукама*: социолошким, психолошким, политиколошким и етичким проблемима људства), и Центар за класификацију и селекцију људства за потребе ЈНА, у саставу Санитетске управе (који се бавио проблемима класификације и селекције људства и истраживањима у *области медицинско-биолошких наука*). Од Центра за студије и истраживања Политичке управе ССНО, 1976. године формиран је Центар за стратегијска истраживања, који наставља да развија истраживачке теме из друштвених наука, а 1984. године преименован је у Институт за стратегијска истраживања.

Проблеми обуке и васпитања у оружаним снагама, у педагошкој, андрагошкој, дидактичкој и психолошкој димензији, пренети су у Четврту управу Генералштаба и управе родова и служби (Пујић, 1989: 254). *Центар за селекцију и класификацију људства за потребе ЈНА* у оквиру Санитетске управе наставља рад и израђује студије: *Мотивисаност средњошколске омладине у СФР Југославији за старешински позив у ЈНА* (Пајевић и сар., 1974), *Критеријум успешности у војним школама и војним академијама и избор модела и поступака за селекцију/класификацију* (Шипка, 1976), *Анализа прогностичке вредности батерије за селекцију ученика и питомаца за средње војне школе* (Шипка, 1977), *Анализа психолошких карактеристика кандидата за упис у војне академије у 1977. години* (Пајевић и сар., 1978), *Латентна структура критеријума успешности питомаца Војне академије КоВ* (Шипка, 1978) и *Савремени поступци класификације и селекције* (Шипка, 1979).

У току 1979. године, Центар мења назив у Одељење за војну психологију и прелази у састав ВМА. Два задатка која тада извршава су: селекција и класификација регрута и кандидата за пријем у војне школе и академије и конструкција и стандардизација психолошких мерних инструмената за њихово испитивање. Један од значајних доприноса Одељења био је израда методолошког упутства за селекцију и класификацију људства сагледавањем структуре и димензионалности психолошких, социолошких, моторичких и антропометријских особина регрутне популације, што је резултирало практичним доприносом стварању

новог система регрутовања за потребе ЈНА, као и израдом и стандардизацијом преко 300 различитих инструмената за мерење и испитивање током селекције и класификације војног особља (Пујић, 1989: 301-302, Чабаркапа, 2022).

Високе војне школе и њихове катедре истраживале су првенствено васпитно-образовни процес са „становишта његове рационализације, ефикасности и економичности, с циљем подстицаја усавршавања наставно-научног кадра” (Пујић, 1989: 257). Од 1975. године организацијску структуру Војне академије чиниле су и катедре, као основне наставно-научне организацијске јединице које су реализовале наставу (Бјелица, 1983: 233); структуру катедри чиниле су и две групе наставника: војне андрагогије и војне психологије. Од школске 1974/75. године изучавани су предмети Војна андрагогија и Војна психологија, уместо до тада једног предмета Војна психологија и андрагогија (Бјелица, 1983:269-270). Наставници и сарадници ове катедре, осим уџбеника и приручника за наставу, написали су већи број чланака, расправа, приказа, рецензија и скрипата (Пујић, 1989: 238-240, Марчек, Пешић, 2021). У Катедри друштвених наука ВА настаје први уџбеник из војне психологије *Увод у војну психологију* (Поповић, 1975) и студија *Неки проблеми формирања и деловања питомачких колектива* (Касагић и сар., 1979).

Усаглашавање планова НИР-а, 1976. године, са плановима развоја оружаних снага СФРЈ (Пујић, 1989: 228) имплицирало је да друштвене науке постају све самосталније и аутономније од својих матичних области и добијају префикс војне: војна психологија, војна андрагогија, војна социологија са јасно дефинисаним предметом, задацима и циљевима активности, као и специфичном методологијом НИР-а, укључујући конструисане психолошке инструменте. Водећи истраживачи тог времена, који се с правом сматрају оснивачима војне психологије на овом простору, завршавају своја последипломска усавршавања, докторирају из области психологије са темама из области војне психологије. Наставља се мултидисциплинарни приступ у НИР-у, али се све више дефинишу проблеми по матичним областима, именују се руководиоци пројекта и чланови тима, као и носиоци задатака. У овом периоду настају многе публикације, првенствено уџбеници и практикуми из војне психологије и војне психијатрије, студије и чланци у часописима.

Планом НИР-а (1986–1990) утврђени су задаци: истраживања васпитно-образовне праксе у војним школама и јединицама ЈНА, с посебним нагласком на сагледавању чинилаца који утичу на вредносну оријентацију, ставове и уверења младих, због променама у нашем друштвено-економском и политичком развоју (Пујић, 1989: 228). Истраживачи војне психологије запослени су у Војној академији (Катедра друштвених наука/Катедра за војну андрагогију и психологију), Институту ратне вештине (Одсек за војну социологију и психологију), потоњем Институту за стратегијска истраживања (Одсек за војну социологију и психологију), ВМА и другим институцијама и заједно сарађују на научноистраживачким пројектима. При томе, користе савремене методе и технике НИР-а, а резултати истраживања презентују се академској јавности на научно-стручним скуповима у земљи и иностранству. Реализовано је неколико значајних пројеката: 1) *Социолошки и психолошки аспекти коришћења слободног времена питомца ВА КоВ*

(Маравић, Касагић); 2) *Ставови питомаца, старешина и наставника о васпитној вредности стимулативних мера* (Булајић); 3) *Руковођење као фактор формирања питомачког колектива* (Килибарда), 4) *Структура личности питомаца ВА КоВ, избор и могућност предвиђања едукативне успешности* (Касагић), 5) *Демографски, социјални, васпитно-образовни и психолошки фактори као детерминанте успешности официра КоВ на почетним старешинским дужностима у јединицама ЈНА* (Костић), 6) *Мотивација питомаца за учење* (Булајић), као и студија: 1) *Утицај особина личности на обављање руководилачких улога у војном колективу* (Костић, 1984), 2) *Вредносне оријентације и животни стилови питомаца Војне академије* (Пајевић, и сар., 1987) и студија из ВМА: 3) *Структура антрополошких димензија војника ЈНА* (Момировић и сар., 1981). Објављени су и уџбеници: 1) *Основи војне психологије* (Пајевић и сар., 1987), 2) *Војна психологија* (Арнаутовић, и сар., 1988), 3) *Практикум војне психологије* (Касагић, и сар., 1990).

Истовремено, из штампе су изашле и две монографије: *Фактори кохезије бродских колектива* (Арнаутовић, 1981) и *Мотивациони чиниоци избора војне професије* (Пајевић, 1983). У Војној академији реализован је задатак: *Активност питомаца у настави* (1986) и мултидисциплинарно су истраживане теме: 1) улога питомачког колектива у процесу формирања свестране личности будућих старешина (Килибарда, 1983), 2) утицај предмета општевојног образовања у Војној академији КоВ за формирање свестрано развијене личности будућих старешина (Даљевић, 1983), 3) руковођење као фактор формирања питомачког колектива (Килибарда, 1983), 4) ниво изграђености питомачких колектива у различитим фазама школовања (Килибарда, 1984), 5) колектив као социјално-психолошка категорија (Килибарда, 1986), 6) социјално-психолошки аспекти руковођења колективом (Килибарда, 1987), 7) утицај васпитно-образовног процеса у Војној академији на припремљеност и оспособљеност официра за прве старешинске дужности (Даљевић и сар., 1988), 8) мотивације за учење (Булајић, 1990) и 9) међуљудски односи у војним академијама (Шипка и сар., 1991).

Центар оружаних снага за стратегијска истраживања и студије „Маршал Тито“ (ЦОССИС) настао је 1984. године у процесу трансформације Центра високих војних школа ЈНА „Маршал Тито“ и Центра за стратегијска истраживања ГШ ЈНА као нова јединствена научно-наставна институција. У његовом саставу је и Институт за стратегијска истраживања (у даљем тексту ИСИ) (Томановић и сар., 2005: 80). „Током читавог периода свог постојања Институт је био покретач и извршилац бројних научноистраживачких подухвата“ (Шарановић и сар., 2011:333). У свом организацијском саставу ИСИ је имао Одсек за истраживање обуке на стратегијском нивоу који је са припадницима Института и спољним сарадницима реализовао пројекат *Систем образовања и васпитања у оружаним снагама СФРЈ* (1986–1990), а сумарни резултати презентовани су у две синтетичке студије: *Систем борбене обуке војника, старешина и јединица* (Нишић и сар., 1989) и *Систем образовања у ЈНА* (Нишић и сар., 1991). У оквиру прве студије (Нишић и сар., 1989) презентовани су закључци емпиријске студије *Утицај психофизичких карактеристика регрута на успешност обуке војника у ЈНА* (Џамоња и сар., 1991), а у оквиру друге студије закључци монографије: *Особине*

личности питомца као фактор успјешности и производ образовно-васпитне дјелатности Војне академије КоВ (Касагић, 1989).

Развој предмета истраживања војне психологије од 1992. до 2022. године

Период деведесетих година је интензиван по динамици дешавања на простору бивше СФРЈ и војне организације у целини. Карактерише га интензиван научноистраживачки рад – заједничка истраживања тимова истраживача који су наставили сарадњу из претходног периода.

У току 1990. године формиран је *Институт за ментално здравље и војну психологију ВМА*, спајањем Института за ментално здравље и здравствено просвећивање са Одељењем за војну психологију. Деведесетих година запослени Института били су ангажовани на решавању проблема ратног психотрауматизма и своја стечена искуства објављивали су у преко 60 радова презентованих академској јавности у земљи и иностранству. Од оснивања Института, објављено је 12 значајних публикација – књига или уџбеника (Шпирић и сар., 2002: 684). У Војној академији реализована су истраживања о прилагођености студената полигонским условима као компоненти војничке успешности, али и социопсихолошке зрелости. Истраживања су приказана у: *Прилагођеност студената војних академија полигонским условима обуке* (Пајевић и сар., 1995) и *Социјално-психолошка интегрисаност студентских водова на полигонској обуци* (Пајевић и сар., 1998). Објављени су наслови: *Психологија за војног старешину* (Касагић и сар., 1992), *Криминалистичка психологија* (Костић, 1998) и *Психологија борбених јединица* (Костић, 2000), као и андрагошко-психолошке монографије: *Пожељне особине наставника* (Килибарда, 1992); *Наставник у традиционалним и савременим педагошким концепцијама* (Килибарда, 1994), *Наставник по мери студената* (Килибарда, 1996), *Личност и учење* (Касагић, 1996), *Особине личности професионалног официра* (Радојевић, 1997) и *Наставник војне школе са највећим изгледима за лошу репутацију* (Килибарда и сар., 1998).

Институт за стратегијска истраживања је, 1992. године, преименован у Институт ратне вештине (у даљем тексту ИПВ). У његовом саставу био је и Одсек за социологију и психологију, чији припадници су се углавном ангажовали у реализацији научних пројеката Војне академије и других војних организацијских целина. Период после 2000. године карактерише интензиван научноистраживачки рад на емпиријским подацима прикупљеним током НАТО агресије на СРЈ, као и након тога. Заједничком сарадњом Управе за информисање и морал ГШ ВЈ и ИПВ са Институтом за социолошка и криминолошка истраживања из Београда, током 1999. године реализован је пројекат *Отпор агресору* (1999). У његовом оквиру реализован је и потпројекат *Социјални, морални и психолошки чиниоци отпора агресору*, у коме су засебно испитани ставови грађана Србије и грађана Црне Горе, због чега су урађене две посебне студије (Даниловић, 2001) које су

израдили војни психолози и андрагози из Војне академије (др Д. Пајевић, др Љ. Касагић, др П. Костић и др П. Дамњановић), Одсека за социологију и психологију ИРВ (др Ј. Марчек и др З. Килибарда), Одељења за психологију ВМА (др М. Чабаркапа), као и из организационих целина ГШ ВЈ (мр Н. Даниловић и други). Током 2000-тих година, у условима реформе војске, истражују се андрагошки и психолошки проблеми образовног и стручног профила официра војске, о улози жене у одбрани, на основу којих и по први пут отпочиње школовање девојака у Војној академији. Реализован је пројекат *Обим и модалитети ангажовања жена у савременим армијама* (2003–2005), на основу којег је израђена истоимена студија (Шарановић и сар., 2005) и монографија *Жена у одбрани – од традиционалног до савременог* (Шарановић, 2006). Истовремено, Катедра за војну андрагогију и психологију ВА ВЈ, у сарадњи са Одсеком за социологију и психологију ИРВ, реализовала је истраживање *Активности студената у васпитно-образовном процесу* (2004–2005) које је приказано у истоименој студији (Дамњановић и сар., 2005). Једно од поглавља говори о вредностима и животним стилевима студената Војне академије (Пајевић и сар., 2005). Истраживање стручног профила официра родова и служби Војске СЦГ/Војске Србије обавила је Управа за школство у сарадњи са ИРВ/Одсеком за војну социологију и психологију (2005–2006). Резултат тог истраживања јесу студије *Стручни профили официра Војске Србије и Црне Горе* (Савић и сар, 2006) и монографија *Профили официра родова и служби Војске Србија* (Марчек и сар., 2006). У овом периоду објављени су уџбеници: *Психологија* (Пајевић и сар., 2002), *Војна психологија* (Пајевић и сар., 2001), *Практикум војне психологије* (Касагић и сар., 2003) и монографија *Профили официра и интерперсонални односи* (Марчек, 2003).

Институт ратне вештине је, 2006. године, преформиран и преименован у Институт за стратегијска истраживања у чијем Одељењу за студије одбране је био Одсек за андрагошко-психолошка и социолошка истраживања. У овом периоду, НИР из области војне психологије реализовао се искључиво у ИСИ у сарадњи са психолозима Војске Србије на нарученим пројектима. Први пројекат био је из социопсихолошке области, под називом *Модел вредновања морала Војске Србије и Црне Горе у савременим условима* (с обзиром на референдумске одлуке из 2006. године, назив пројекта је измењен). Започет је 2005. године у ИРВ/Одсек за војну социологију и психологију, а завршен у преименованом ИСИ/Одсек за војну андрагогију, психологију и социологију. Овај пројекат је реализован са Управом за људске ресурсе ГШ ВС. У истраживању су учествовали и наставници и истраживачи из Војне академије, Филозофског факултета у Београду и других организацијских целина ГШ ВС и МО РС. Након реализације пројекта урађена је студија *Модел вредновања морала Војске Србије у савременим условима* (Марчек и сар., 2007). На пројекту *Вредносни систем Војске Србије – препорука или препрека за безбедносне интеграције* (2008–2009) успостављена је сарадња са проф. др Драгомиром Пангићем из Института друштвених наука Универзитета у Београду. Пројектом *Војна професија – стање и перспективе* обухваћен је потпројекат *Прилагођеност кадета Војне академије условима школовања* (2009–2011), а резултати овог истраживања приказани су у прегледној анализи *Прилагођеност кадета Војне академије условима школовања* (Шарановић и

сар., 2011). Други потпројекат *Психолошки аспекти успешности у војној професији* (2011–2013) карактеристичан је по томе што су у реализацији емпиријског дела истраживања ангажовани психолози Војске Србије. Резултати истраживања достављени су наручиоцима истраживања (Ђорђевић, 2013а), а академској јавности приказани су у студији *Психолошки аспекти успешности у војној професији* (Ђорђевић, 2013).

Пројекат *Предиктивна вредност когнитивних и профилних способности официра* (2014–2016) своју примену је нашао у процесу селекције за пријем у војну професију и каријерно вођење. Пројекат *Стрес у војној професији – достигнућа и перспективе* (2016–2020) карактеристичан је по сарадњи професора са филозофских факултета у Србији и иностраних професора војне психологије. У оквиру пројекта урађен је први међународни тематски зборник на тему *Стрес у војној професији – International Thematic Collection Stress in the Military Profession* (Пешић, 2018). Поред истраживања, организован је први међународни научни скуп на тему: „*Стрес у војној професији – достигнућа и перспективе*” (*Conference Stress in military profession– accomplishments and trend*). Носилац организације скупа испред ИСИ-а била је психолог др Анита Пешић, а на скупу су своје научне радове представили инострани и домаћи војни психолози. Пројекат *Родна равноправност у Војсци Србије* (2017–2021) карактеристичан је по емпиријском истраживању функционисања родномешовитих састава ВС приказаног у монографији истоименог назива (Шарановић и сар., 2022). У Војној академији, током 2021. године, објављена је монографија *Војна психологија и психолошки рат* (Петровић, 2021). Поводом 70 година развоја ове војнонаучне дисциплине на нашим просторима, ИСИ је представио тематски зборник у којем је приказан развој војнопсихолошке делатности, уз навођење биографија војних психолога (Пешић, 2022), као и монографију о развоју војнопсихолошких истраживања кроз анализу научноистраживачког рада психолога из војнонаучних и војнообразовних институција Србије (Марчек и сар., 2021).

Закључак

Предмет војна психологија развијао се у складу са степеном развоја друштвених наука у нашем друштву с краја четрдесетих година, иса захтевима војне организације за чије потребе се формирао. Поред тога, и друштвено-политичке околности утицале су на обимност, садржај, стручни и научни рад војних психолога унутар војнообразовних и војнонаучних институција Србије. Војни психолози у војсци и даље се баве проблемима селекције и класификације за потребе система одбране, праћењем психичког статуса, превенцијом и саветодавним радом, обукама и едукацијама у току процеса војног школовања и оспособљавања, као и војностручним обукама овог кадра применом мултидисциплинарних и психолошких знања неопходних за разумевања човека у одбрани. Због тога је стални задатак војне психологије да прикупља емпиријске податке из сопствене праксе, затим „да их анализира, открива принципе и законитости, да врши апстрактно

уопштавање и да таква сазнања примењује у пракси војне делатности” (Пајевић и Касагић, 2001, стр. 24). Овим поступком, емпиријски подаци унапређују теорију, а теорија повратно обогађује практичну војнопсихолошку делатност. Научноистраживачки рад се одвија континуирано, у свим сегментима војне организације, примерено природи и садржају рада. При томе, значајно место заузимају одређене институције које плански и организовано истражују приоритетне задатке из области ратне вештине” (Пајевић и Касагић, 2001, стр. 24).

Литература

- [1] Arnautović, D. (1981). Faktori kohezije brodskih kolektiva JRM. Mornarički glasnik.
- [2] Arnautović, D., Kasagić, Lj., Pajević, D. (1988). Vojna psihologija, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Generalštab oružanih snaga SFRJ, IV uprava.
- [3] Bjelica, O. (1983). Vojna akademija Kopnene vojske (1944–1984).
- [4] Bulajić, N. J. (1990). Motivacija za učenje. VINC.
- [5] Čabarkapa, M. (2022). Razvoj i primena vojne psihologije u stranim armijama, sa posebnim osvrtom na razvoj i primenu u našoj zemlji, U: Pešić, A. (ur.) Razvoj vojne psihologije u Srbiji 1947-2017. 31-73. Institut za strategijska istraživanja.
- [6] Damnjanović, P., Pajević, D., Marček, J., Danić, N., Marjanović, V. (2005). Aktivnost studenata u vaspitno-obrazovnom procesu. Ministarstvo odbrane, Uprava za školstvo, Vojna akademija.
- [7] Daljević, M. (1983). Uticaj predmeta opštevojnog obrazovanja u Vojnoj akademiji kopnene vojske za formiranje svestrano razvijene ličnosti budućih starešina. Vojno delo, 5, 176-180.
- [8] Daljević, M., Kostić, P. (1988). Uticaj vaspitno-obrazovnog procesa u vojnoj akademiji na pripremljenost i osposobljenost oficira za prve starešinske dužnosti, Bilten Generalštaba OS SFRJ, br. 63.
- [9] Danilovic, N. (ur.) (2001). Socijalni, moralni i psihološki činioci otpora građana Srbije NATO agresiji. Institut za strategijska istraživanja.
- [10] Danilovic, N. (ur.) (2001). Socijalni, moralni i psihološki činioci otpora građana Crne Gore NATO agresiji. Institut za strategijska istraživanja.
- [11] Džamonja, Z., Momirović, K., Volf., B., (1991). Uticaj psihofizičkih karakteristika regruta na uspešnost obuke vojnika u JNA (empirijska studija), Sistem vaspitanja i obrazovanja oružanih snaga SFRJ. Centar visokih vojnih škola OS „Maršal Tito”.
- [12] Đorđević, A., (2013). Psihološki aspekti uspešnosti u vojnoj profesiji. Institut za strategijska istraživanja.
- [13] Đorđević, A. (2013a). Analiza kriterijuma za izradu liste kandidata za upućivanje na školovanje i usavršavanje sa statističkom obradom rezultata psiholoških testova. Institut za strategijska istraživanja.
- [14] Jovanović, S. (1967). Prilagođavanje vojne obuke ratu. Vojnoizdavački zavod.

[15] Kasagić, Lj. Kostić, P., Baucal, D., Zorić, D. (1979). Neki problemi formiranja i delovanja pitomačkih kolektiva. Centar visokih vojnih škola, Vojna akademija rodova KoV i intendantske službe.

[16] Kasagić, Lj. (1989). Osobine ličnosti pitomaca kao faktor uspešnosti i proizvod obrazovno-vaspitne djelatnosti Vojne akademije KoV. Centar visokih vojnih škola OS „Maršal Tito”, Institut za strategijska istraživanja.

[17] Kasagić, Lj., Pajević, D., Kostić, P., Lovre M. (1990). Praktikum vojne psihologije. Centar visokih vojnih škola OS „Maršal Tito”, Vojna akademija KoV.

[18] Kasagić, Lj., Kostić, P. (1992). Psihologija za vojnog starešinu. Centar visokih vojnih škola OS „Maršal Tito”, Vojna akademija KoV.

[19] Kasagić, Lj. (1996). Ličnost i učenje. NIC „Vojska”.

[20] Kasagić, Lj., Pajević, D., Danić, N., Jocić, R. (2003). Praktikum vojne psihologije. Vojna akademija Vojske Jugoslavije.

[21] Kilibarda, Z. (1983). Rukovođenje kao faktor formiranja pitomačkog kolektiva, Zbornik radova Vojna akademija KoV, 9, 203-224.

[22] Kilibarda, Z. (1984). Nivo izgrađenosti pitomačkih kolektiva u različitim fazama školovanja, Zbornik radova Vojne akademije KoV, 10, 199-218.

[23] Kilibarda, Z. (1986). Kolektiv kao socijalno-psihološka kategorija, Zbornik radova Vojna akademija KoV, 12, 121-138.

[24] Kilibarda, Z. (1987). Socijalno-psihološki aspekti rukovođenja kolektivom. Zbornik radova Vojne akademije KoV, 3, 57-70.

[25] Kilibarda, Z. (1992). Poželjne osobine nastavnika. Centar vojnih škola Vojske Jugoslavije, Univerzitet Vojske Jugoslavije.

[26] Kilibarda, Z. (1994). Nastavnik u tradicionalnim i savremenim pedagoškim koncepcijama. Inter JU pres.

[27] Kilibarda, Z. (1996). Nastavnik po meri studenata. Inter JU.

[28] Kilibarda, Z. Radojević, Đ., Kasagić, Lj., (1998). Nastavnik vojne škole sa najvećim izgledima za lošu reputaciju. Sektor za školstvo, obuku i naučnoistraživačku delatnost.

[29] Kostić, P. (1984). Uticaj osobina ličnosti na obavljanje rukovodilačkih uloga u vojnom kolektivu. Vojna akademija KoV.

[30] Kostić, P. (1998). Kriminalistička psihologija. Viša škola unutrašnjih poslova.

[31] Kostić, P. (2000), Psihologija borbenih jedinica, Beograd, NIC „Vojska”.

[32] Kronja, T. (1966). Psihološka razmatranja o rukovođenju u armiji. Vojnoizdavački zavod.

[33] Lošić, A. (1968). Odred JNA na Sinaju. Vojnoizdavački zavod.

[34] Marček, J. (2003). Profil oficira i interpersonalni odnosi. Vojnoizdavački zavod.

[35] Marček, J., Savić, A., Danić, N., Suša, B., (2006). Profili oficira rodova i službi Vojske Srbije. Vojnoizdavački zavod.

[36] Marček, J. i sar. (2007). Model vrednovanja morala Vojske Srbije u savremenim uslovima. Institut za strategijska istraživanja.

[37] Marček, J., Kovač, M. (2011). Sistem nauka odbrane i njihovo mesto u sistemu nauka u društvu. Vojno delo, (leto), 12-28.

- [38] Marček, J., Pešić, A. (2021). *Razvoj naučnoistraživačke misli vojne psihologije*. Beograd: Univerzitet odbrane, Institut za strategijska istraživanja, Medija centar Odbrana.
- [39] Mijatović, Đ. (1966). Psihološke osnove vaspitanja i obuke. Politička škola JNA.
- [40] Momirović, K., Džamonja, Z., Hošek, A., Wolf, B., Gredelj, M. (1981). Struktura antropoloških dimenzija vojnika JNA. Vojnomedicinska akademija.
- [41] Mrmak, I., Momirović, K., Džamonja, Z., Vukomanović, S., Wolf, B., Štalec, P. (1971). Klasifikacija i selekcija regruta JNA. Centar za andragoško-psihološka i sociološka istraživanja u JNA.
- [42] Nikezić, I. (1989). Razvoj ratne veštine, u: Grupa autora (ur.), *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945–1985, Naučnoistraživačka i razvojna delatnost*. VINC, 19–117.
- [43] Nišić, S., Stojković, V., Tomanović, R. (1989). Sistem borbene obuke starešina i jedinica (sintetička studija). Centar oružanih snaga za strategijska istraživanja i studije „Maršal Tito“, Institut za strategijska istraživanja.
- [44] Nišić, S., Stojković, V. (1991). Sistem obrazovanja u JNA (sintetička studija), Centar visokih vojnih škola oružanih snaga „Maršal Tito“, Institut za strategijska istraživanja
- [45] Odred JNA na Sinaju (1968), DSNO, Uprava za MPV
- [46] Osnovi vojne psihologije (1973). Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- [47] Pajević, D., Glavač, T., Popović, R., Krković, A. (1973). Priprema postupka za selekciju i klasifikaciju pitomaca srednjih vojnih škola i vojnih akademija KoV. Centar za andragoško-psihološka i sociološka istraživanja u JNA
- [48] Pajević, D., Šuković, F., Plavšić, M. (1974). Motivisanost srednjoškolske omladine u SFR Jugoslaviji za starešinski poziv u JNA. Centar za selekciju i klasifikaciju ljudstva za potrebe JNA.
- [49] Pajević, D., Šuković, F., (1978). Analiza psiholoških karakteristika kandidata za upis u vojne akademije u 1977. godini. Centar za selekciju i klasifikaciju ljudstva za potrebe JNA.
- [50] Pajević, D. (1983). Motivacioni činioci izbora vojne profesije. Vojnoizdavački i novinski centar.
- [51] Pajević, D., Kasagić, Lj., Šipka, P. (1987). Osnovi vojne psihologije. Centar visokih vojnih škola KoV JNA, Vojna akademija KoV.
- [52] Pajević, D., Lovre, M., Maravić, G., Kostić, P. (1987). Vrednosne orijentacije i životni stilovi pitomaca Vojne akademije. Vojna akademija KoV.
- [53] Pajević, D., Marček, J., Đenić, N. (1995). Prilagođenost studenata vojnih akademija poligonskim uslovima obuke. Centar visokih vojnih škola Vojske Jugoslavije, Vojna akademija Vojske Jugoslavije.
- [54] Pajević, D., Marček, J., Danić, N., Đenić, N. (1998). Socijalno-psihološka integrisanost studentskih vodova na poligonskoj obuci. Sektor za školstvo, obuku, naučnu i izdavačku delatnost, Vojna akademija Vojske Jugoslavije.
- [55] Pajević, D., Kasagić, Lj. (2001). Vojna psihologija. Vojna akademija Vojske Jugoslavije.
- [56] Pajević, D., Kasagić, Lj. (2002). Psihologija. Studio MS.

[47] Pajević, D., Marček, J., Danić, N. (2005). Vrednosti i životni stilovi studenata Vojne akademije. u: Damnjanović, P. i sar.: Aktivnost studenata u vaspitno obrazovnom procesu, Ministarstvo odbrane, Uprava za školstvo, Vojna akademija, str. 11–54.

[48] Pešić, A. (ed.) (2018). *Stress in Military profession*. Thematic collection of articles. Published by: Strategic Research Institute, University of Defence, Republic of Serbian & Faculty of Military Science, Stellenbosch University South Africa, Co-Publisher Media centar „Obrana”.

[49] Pešić, A. (ur.) (2022). Razvoj vojne psihologije u Srbiji (1947-2017), tematski zbornik radova, Beograd: Institut za strategijska istraživanja Univerzitet odbrane.

[50] Petrović, J. (2021). Vojna psihologija i psihološki rat: dostignuća i perspektivne. Leposavić, Institut za srpsku kulturu.

[51] Popović, R. (1966). Mogućnosti profesionalne selekcije letaća. Vazduhoplovni glasnik, br. 5.

[52] Popović, R. (1975). Uvod u vojnu psihologiju. Vojnoizdavački zavod.

[53] Pujić, D. (1989). Naučnoistraživački rad u JNA u oblasti društvenih nauka. u: Grupa autora, Naučnoistraživačka i razvojna delatnost II, Vojnoizdavački i novinski centar, 215–318.

[54] Radenkov Milinković, S. (2022). Počeci razvoja vojne psihologije u Srbiji, U: Pešić, A. (ur). Razvoj vojne psihologije u Srbiji 1947-2017. Univerzitet odbrane, Institut za strategijska istraživanja, str.19-30.

[55] Radojević, Đ. (1997). Osobine ličnosti profesionalnog oficira. NIU „Vojska”.

[56] Savić, A., Marček, J., Suša, B., Danić, N., Živanović, D. (2006). Stručni profili oficira Vojske Srbije i Crne Gore. Ministarstvo odbrane, Sektor za ljudske resurse, Uprava za školstvo.

[57] Szanjanja i pouke manevra „Sloboda 71” (1972). Beograd: Vojnoizdavački zavod.

[58] Šaranović, J., Marček, J., Kilibarda, Z. (2005). Obim i modaliteti angažovanja žena u savremenim armijama. Institut ratne veštine.

[59] Šaranović, J. (2006). Žena u odbrani – od tradicionalnog do savremenog. Vojnoizdavački zavod.

[60] Šaranović, J., Đorđević, A. (2011). Prilagođenost kadeta Vojne akademije uslovi- ma školovanja. Institut za strategijska istraživanja.

[61] Šaranović, J., Vuletić, D. (2011). Rezultati istraživanja instituta za strategijska istraživanja u funkciji razvoja nauka odbrane, Vojno delo, (leto), 333-340.

[62] Šaranović, J., Kilibarda, Z., Marček, J. (2022). Rodna ravnopravnost u Vojsci Srbije – nasleđe, dostignuća, izazovi, Medija centar „Obrana”.

[63] Šipka, P. (1976). Kriterijum uspešnosti u vojnim školama i vojnim akademijama i izbor modela i postupaka za selekciju/klasifikaciju. Centar za selekciju i klasifikaciju ljudstva za potrebe JNA.

[64] Šipka, P. (1977). Korelati uspešnog interpersonalnog procenjivanja sadržani u ličnosti procenjivača. Psihologija, br. 3–4. Društvo psihologa Srbije, 43–57.

[65] Šipka, P. (1977). Analiza prognostičke vrednosti baterije za selekciju učenika i pitomaca za srednje vojne škole. Centar za selekciju i klasifikaciju ljudstva za potrebe JNA.

[66] Šipka, P. (1978). Latentna struktura kriterijuma uspešnosti pitomaca Vojne akademije KoV. Centar za selekciju i klasifikaciju ljudstva za potrebe JNA.

[67] Šipka, P. (1979). Savremeni postupci klasifikacije i selekcije. Centar za selekciju i klasifikaciju ljudstva za potrebe JNA.

[68] Šipka, P., Kasagić, L., Pajević, D., Kilibarda, Z., Maravić, G. (1991). Međuljudski odnosi u vojnim akademijama. Vojna akademija KoV.

[69] Špirić, Ž., Preradović, M., Zeljković J. (2002). Iz istorije srpske i jugoslovenske vojne psihijatrije: Nastanak i razvoj Klinike za psihijatriju VMA od 1932. do 2002. godine. Vojnosanitetski pregled, 59 (6)

[70] Tomanović, R., Vićentić, Z., Nikolić, M., Cvjetičanin, Đ., Šaranović, J., Gajić, M., Dinić, D., Mihajlović, N., Protić, R. (2005). Monografija instituta ratne veštine. Ministarstvo odbrane, Sektor za ljudske resurse, Uprava za školstvo: Institut ratne veštine.

[71] Višnjić, D., Marček, J., Kovač, M. (1998), Pojam sistema vojnih nauka, Vojna nauka i vojna doktrina, Zbornik naučnih saopštenja sa „Simpozijuma o vojnoj nauci“. Sektor za školstvo, obuku, naučnu i izdavačku delatnost, Institut za vojnostrategijska istraživanja, 63-86

[72] Vojna nauka (1971). Vojnoizdavački zavod.

[73] Vukomanović, S., Wolf, B., Plavšić, M. (1972). Proučavanje kriterijuma vojničke uspešnosti u normalnim i otežanim uslovima života i rada jedinica JNA. Centar za andragoško-psihološka i sociološka istraživanja u JNA.

Резиме

Анализом периода од 75 година развоја предмета војне психологије сазнајемо о фазама развоја друштвених наука у постојећим друштвено-политичким околностима који су указивали на правце тог развоја. У раду су представљени резултати развоја предмета војне психологије који су, на неки начин, представници времена, који су пратили и захтеве друштвених наука, али и војне организације у оквиру које и за чије потребе се развијала војна психологија. Развој друштвених наука у педесетим годинама био је истоветан за већину друштвених наука ; карактерисао га је залагање истраживача да се установи прва методологија истраживања у друштвеним наукама. Током шездесетих година, рад истраживача иде даље ка диференцијацији предмета друштвених наука и установљавању специфичних методологија друштвених наука (социологије, политикологије, психологије,...). Седамдесетих година истраживачи задовољавају друштвену потребу за емпиријским доказивањима својих ставова. Сходно томе, долази до развоја методологије емпиријских истраживања и конструисања и стандардизовања инструмената за мерење психолошких способности и особина припадника војске, што је од посебне важности за војну делатност и миру и рату. Са формирањем елемената војне психологије, њеног предмета, задатака, циљева, методологије и инструментаријума, осамдесетих и деведесетих година

се настављају истраживања у складу са захтевима војне средине и друштвено-политичких дешавања у земљи. Током реформе војске, војна психологија и војне и друштвене науке дају тражене одговоре систему одбране, уједно даље развијајући свој предмет и задатке у оквиру војне делатности. Прве деценије развоја предмета ове научне дисциплине поставиле су њене темеље деценијама касније, које карактеришу радови који прате развој и захтеве војне професије из угла човека као важног чиниоца снаге војне организације и у време промене физиономије савремених сукоба.

Развој војне психологије се одвијао и одвија се у следећим војнонаучним и војнообразовним институцијама СФРЈ, СРЈ, СЦГ и Републике Србије: ВМИ (1947–2022), Одељење за примењену психологију и менталну хигијену ВМА (1957–1961); Институт за примењену психологију и менталну хигијену ВМА (1961–1969); Одељење за психологију ВМА (1969–); Одељење за обраду искустава и истраживање у Управи за МПВ (1957–1964); Одсек за студије и истраживања Управе за МПВ (1964–1968); Центар за андрагошка, психолошка и социолошка истраживања ЈНА – ЦАПСИ (1969–1973); Центар за студије и истраживања Политичке управе ССНО (1973–1979) и Центар за класификацију и селекцију људства за потребе ЈНА (1973–1979) у саставу Санитетске управе; Одељење за војну психологију ВМА (1979–1990), Институт за ментално здравље и војну психологију ВМА (1990–1999); Одељење за ментално здравље и војну психологију (1999–); Одсек за истраживање обуке на стратегијском нивоу ИСИ (1984–1992); Одсек за војну социологију и психологију ИРВ (1992–2006), Одсек за социолошка, андрагошка и психолошка истраживања ИСИ (2006–2010), Одељење за студије одбране (2010–), Катедра друштвених наука Војне академије (Педагогија и психологија (1944–1957); Војна психологија и педагогија (1958–1966); Катедра војне андрагогије и психологије Војне академије (Војна психологија (1966–2000), Катедра друштвених наука Војне академије (Војна психологија 2000–).

© 2024 Аутори. Објавило *Војно дело* (<http://www.vojnodelo.mod.gov.rs>). Ово је чланак отвореног приступа и дистрибуира се у складу са лиценцом Creative Commons (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

DEVELOPMENT OF THE RESEARCH SUBJECT OF MILITARY PSYCHOLOGY AS A SCIENTIFIC DISCIPLINE (1947-2022)

Anita S. Pečić¹

Jan J. Marček²

Достављен: 24. 08. 2023.

Језик рада: Енглески

Кориговано: 20. 10., 13. 11. и 02. 12. 2023. *Тип рада:* Прегледни рад

Прихваћен: 11. 12. 2023.

DOI број: 10.5937/vojdelo2401023P

The paper presents the development of the research subject of military psychology as a scientific discipline within psychology as a branch of science. The development of psychology in the military context is presented from its beginnings in 1947 and through seven and a half decades of establishing its constituents (language, methodology, empirical data, etc.). Military psychology was created and has been developed by psychologists employed in military organizations and military research-educational institutions through their work on selection and classification as well as on training and education of personnel for defence purposes, applying multidisciplinary and psychological knowledge to the life and work of military personnel in peace and war. The development of the research subject of military psychology has been analyzed through two periods of society development, namely, through the changes of socio-political circumstances which influenced the scope and content of psychological research in the military, thus shaping the particularities of the subject. The first period deals with the development of the research subject of military psychology in the former SFRY and the JNA (1947-1992) while the second period presents military psychological research in different sovereign entities (Federal Republic of Yugoslavia, Serbia and Montenegro, Serbia) and their military organizations (the Yugoslav Army, the Army of Serbia and Montenegro, and the Serbian Armed Forces (1992-2022)).

Key words: defence sector, psychology, military psychology, research in the military, military sciences

---

¹ University of Defence, Strategic Research Institute, Belgrade, The Republic of Serbia, email: anita.djordjevic@mod.gov.rs., <https://orcid.org/0009-0007-8674-2767>.

² University "Union - Nikola Tesla", Faculty of Business Studies and Law, Belgrade, The Republic of Serbia, <https://orcid.org/0000-0003-0302-0165>.

Introduction

This paper discusses the development of the constitutional elements of military psychology as a scientific discipline within the framework of psychology as a parent science from 1947 to 2022 by analyzing the research of psychological phenomena in the defence sector in particular military-educational and military-scientific institutions in accordance with the requirements of the military environment within which the subject was developing but also in accordance with the requirements of the development of social sciences to which psychology as a science belongs. The 75-year period of the military psychology development has been analyzed through scientific research projects, studies and coursebooks in two periods of the development of socio-political circumstances which had an impact on the scope, content and particularities of the subject of military psychological research. The first 45-year long period deals with the development of the subject in the former SFRY, i.e. the JNA (1947-1992) while the second 30-year long period covers the research in the former Federal Republic of Yugoslavia (FRY) and the Yugoslav Army (VJ), the State Union of Serbia and Montenegro (SM) and the Army of SM and, finally, the Republic of Serbia and the Serbian Armed Forces (1992-2022). It is evident that each of the mentioned state entities had its army (JNA, VJ, Army of SM, and Serbian Armed Forces) in which military psychology was developed.

Applying knowledge from psychology in the military sector in our country started in 1947 through the formation of the Military Medical Institute (VMI) which dealt with the selection of personnel for military air force – marking the beginning of the development of military psychology in the then Yugoslavia. At the same time, prerequisites were created in the country for the development of social sciences which found their applications in the military. Over time, through clearly defining their subject matter and specific research methodologies, military sociology, psychology, and andragogy became applied and autonomous scientific disciplines within their parent social sciences. The prefix “military” does not separate these scientific disciplines from their parent sciences but only refers to their applicability in the defence sector. Discussions about the subject matter of social sciences and the social and military events of the time shaped the research topics of military and social scientific disciplines, those of military psychology as well.

The first systematic discussions about military sciences in 1968 has led to contemporary academic debates. During debates on defence sciences, it has been pointed out that, in the last four decades, this phrase “most often was called military science or the system of military sciences, and then the art of war or polemology” (Marček et al., 2011: 12). At the 1970 Symposium on Military Science, it was accepted to define military science as a system of military sciences which includes, inter alia, defence economics and military social scientific disciplines (Vojna nauka, 1971: 193). This category of scientific disciplines comprises: polemology, military sociology, military psychology, military andragogy, military law, the law of war, and war/defence economics. (Nikezić, 1989: 105). At the second symposium on military science and military doctrine held in 1997, a classification of the system of military sciences was presented

based on the criterion of the affiliation of military sciences and military scientific disciplines to their parent sciences and to a particular branch of science in the society. Military social sciences include: polemology, military sociology, military psychology, military andragogy, military law, defence economics, and military ethics (Višnjić et al., 1998: 79).

Development of social sciences and the research subject of military psychology (1947-1991)

It is considered that the development of the subject of military psychology started with the application of psychological knowledge in the military after the Second World War with the formation of the Aeronautical Medical Center (VMC) in 1945 and the Aeronautical Medical Institute (VMI) in 1947 where the employees in the psychiatric department dealt with the tasks of psychological selection. The issues of selection and classification of airmen were studied in this institute (Popović, 1966). During 1947, the first tests for the selection of military pilots were introduced (Osnovi vojne psihologije, 1973: 20). It soon became obvious that there was no quality selection without competent experts in psychology; therefore, in 1951, Živorad Žiža Vasić formed the Aeronautical Psychological Laboratory of the VMI which started to apply exact psychometric methods. During the 1950s, the VMI's employees "started to collaborate with other institutions in the country and abroad, and their studies soon became recognised, appreciated, and cited" (Špirić et al., 2002: 684). After the arrival of the psychologist and pilot Dr. Ranko Popović, this institution entered a phase of complete transformation in 1969 (Radenkov-Milinković, 2022:21).

The methodology of research work in social sciences (1946-1956) was developing slowly and unsystematically. Military psychology research of the time focused primarily on the area of selection and classification of personnel, which, according to Tomislav Kronja, established the foundations of military psychology in this region. The topics of interest for military psychology were also learning as the basis for military training, military social psychology, psychophysiology, human behavior in peace and war, and psychopathology (Osnove vojne psihologije, 1973: 21-31). Apart from these, other studied topics were personality psychology, psychological processes and characteristics, dynamic personality traits (motivation, attitudes, interests, and adaptation) as well as the influence of specific factors on personnel behavior in the military collective (Pujić, 1989: 218).

The first tasks of the scientific research work were determined in 1956 when the following was requested: "studying the fundamental issues of combat morale and conceptualizing ethics education in the Army; studying the issue of adaptation of conscripts in the JNA; designing the content and form of pedagogical and psychological education of officers, especially during their education in military schools" (Pujić, 1989: 226). Therefore, the Department for Experience Processing and Research was formed within the Directorate for Moral and Political Education (MPV) of the Federal Secretariat of People's Defence (SSNO) in 1956 which marks the beginning of the introduction of scientific methods into research practice of social sciences. The De-

partment dealt with the issues of education and training in the JNA as well as with our country's WWII experience and experiences of modern armies.

After psychology knowledge had been applied to the selection of flight personnel, it was also applied to the selection of drivers, first by doctors and psychologists in the Zagreb Army District. The military psychology development had a positive trend so, in 1957, the *Institute for Applied Psychology of the Military Medical Academy (VMA)* was formed to extend research into other fields: suicide, self-distancing, injuries, traumatism and delinquency (*Osnovi vojne psihologije*, 1973: 20-21). All tasks of social sciences were in line with the real needs of scientific work in the Army and scientists created the basis for developing the methodology of scientific research work (NIR) in social sciences in the JNA, which was in accordance with the level achieved in the society.

In the period from 1957 to 1968, the methodology of NIR in social sciences in the Army developed significantly and the application of appropriate research methods, techniques, and instruments increased (Pujić, 1989: 238). The newly-formed Department for Processing Experiences and Research in the MPV Directorate of the SSNO continued with the research into "problems regarding education, morale, training, generalization of our WWII experiences and achievements in foreign armies" (Pujić, 1989: 246). The work in the Department focused on empirical research, mastering the methodology of NIR, and especially on the creation of instruments. The Department was functional from 1957 to 1964 when it was reformed into the independent Division for Studies and Research. The research topics comprised the issues concerning the adaptation of conscripts, cadets, and junior officers to the conditions of life and work in the Army (1966) as well as the adaptation of the JNA detachment members in Sinai during the Israeli-Arab war (Lošić, 1968). In addition, the following studies were published: *Psychological Foundations of Education and Training* (Mijatović, 1966), *Psychological Considerations on Leadership in the Army* (Kronja, 1966) and *Adaptation of Military Training to War* (Jovanović, 1967).

Along with the development of scientific methods in research and higher education institutions, there were ideas to establish specific scientific disciplines to study particular components of the defence sector together with general problems of life and work in the Army. The Political School of the JNA excelled in that matter – from 1960 to 1970, it dealt with the issues of military andragogy, military psychology, sociology of military organization, sociology of war and armies, together with the subjects of methodologies of each discipline individually (Pujić, 1989: 241).

Through the application of empirical research and organized and systematic work, the VMA's *Department for Applied Psychology and Mental Hygiene* set the criteria and norms for the psychological selection and classification of personnel; it also created measuring instruments. From 1970 to 1973, this Department was incorporated into the Center for Andragogic, Psychological and Sociological Research (CAPSI) under the name of Department for Selection and Classification.

During 1969, it was decided that the Division for Studies and Research from the MPV Directorate would grow to become the Center for Andragogic, Psychological and Sociological Research (CAPSI) which was a scientific research institution in the field of social sciences in the JNA, with personnel and equipment capable of carrying out research in andragogy-pedagogy, psychology, sociology and political science (Pujić,

1989: 252). The program was oriented towards scientifically based classification and selection of personnel for the JNA, studies of interpersonal relationships as well as social (philosophical, sociological, political, psychological) foundations of Total People's Defence (ONO) and modern warfare in general. Between 1969 and 1973, the CAPSI contributed to the development of the methodology of social sciences both in the society and in the Army as well as to the creation of empirical research instruments (Marček, Pešić, 2021). The CAPSI researchers, together with other researchers from the society, mastered the application of most modern methods and techniques of research work as well as the creation of most complex instruments in public opinion research, personnel classification and selection, training and education, and psycho-social relations in military units and collectives (Pujić, 1989, 237-239). The studies *Classification and Selection of JNA Recruits* (Mrmak et al., 1971) and *Preparation of the Procedure for Selection and Classification of Cadets for Military Secondary Schools and Military Academies in the Land Forces* (Pajević et al., 1973) originate from this institution as well as the books *Findings and Lessons from the Freedom 71 Manoeuvre* (1972), *Basics of Military Psychology* (1973) and *Studying the Criteria for Soldiers' Successfulness in Normal and Difficult Conditions of Life and Work in JNA Units* (Vukomanović et al., 1972).

Due to the reorganization measures within the Army, in the middle of 1973, the CAPSI ceased to exist. Instead, two new institutions were formed: the Centre for Studies and Research, within the SSNO Political Directorate (with the focus on *social sciences*, i.e. sociological, psychological, political, and ethical issues of personnel) and the Centre for Classification and Selection of Personnel for the Needs of the JNA, within the Health Directorate (with the focus on classification and selection of personnel and research in *medical and biological sciences*). In 1976, the Center for Studies and Research of the SSNO Political Directorate became the Center for Strategic Research which continued to develop research topics from social sciences, and in 1984 it changed its name into the Institute for Strategic Research.

Training and education in the armed forces concerning pedagogic, andragogic, didactic and psychological issues were transferred into the Fourth Directorate of the General Staff and to the directorates of branches and services (Pujić, 1989: 254). The Center for Selection and Classification of Personnel for the Needs of the JNA within the Health Directorate continued its work and produced the following studies: *Motivation of Secondary Education Students in the SFR Yugoslavia for Becoming Officers in the JNA* (Pajević et al., 1974), *Criterion of Success in Military Schools and Military Academies and the Choice of Models and Procedures for Selection/Classification* (Šipka, 1976), *Analysis of the Prognostic Value of a Battery for the Selection of Pupils and Cadets for Military Secondary Schools* (Šipka, 1977), *Analysis of the Psychological Characteristics of Candidates for Military Academies in 1977* (Pajević et al., 1978), *Latent Structure of the Success Criteria in the Cadets of the Land Forces Military Academy* (Šipka, 1978), and *Contemporary Procedures of Classification and Selection* (Šipka, 1979).

During 1979, The Center changed its name into the Department for Military Psychology and became part of the VMA. The two tasks it had were to select and classify recruits and candidates for military schools and academies and to construct and

standardize psychological measuring instruments for their testing. One of significant contributions of the Department was the creation of methodological instructions for selection and classification of personnel by taking into account the structure and dimensions of the psychological, sociological, motoric, and anthropometric characteristics of recruitable population, which resulted in a practical contribution to the creation of a new recruiting system for the needs of the JNA, as well as in the creation and standardization of over 300 different measuring and testing instruments for selection and classification of military personnel (Pujić, 1989: 301-302, Čabarkapa, 2022).

Military academies and their departments primarily studied the upbringing-educational process "from the standpoint of its rationalization, effectiveness, and efficiency in order to encourage the improvement of teaching-scientific staff" (Pujić, 1989: 257). From 1975, the organizational structure of the Military Academy also included departments as basic teaching-scientific organizational units for implementing teaching (Bjelica, 1983: 233) – military andragogy and military psychology teaching staff among them. From the 1974/75 academic year, the subjects of Military Andragogy and Military Psychology were taught separately instead of one previous subject of Military Psychology and Andragogy (Bjelica, 1983: 269-270). Besides coursebooks and teaching manuals, the teachers and associates of this department wrote a number of articles, critical papers, overviews, reviews, and teaching scripts (Pujić, 1989: 238-240, Marček, Pešić, 2021). At the MA Department for Social Sciences, the first military psychology coursebook *Introduction to Military Psychology* (Popović, 1975) was created as well as the study *Some Problems in the Formation and Functioning of Cadets' Collectives* (Kasagić et al., 1979).

In 1976, the harmonization of the NIR plans with the plans of the SFRY armed forces development (Pujić, 1989: 228) implied that social sciences were becoming more independent and autonomous from their parent fields – they got the prefix "military" (military psychology, military andragogy, military sociology) with the clearly defined subjects, tasks and objectives of activities, together with the specific methodology of NIR, including the constructed psychological instruments. The leading researchers of that time, rightfully considered to be the founders of military psychology in this region, were finishing post-graduate studies and completing doctoral theses in psychology with topics from military psychology. A multidisciplinary approach in NIR continued, this time with a focus on defining problems in respective fields and appointing project leaders, team members, and responsible persons for tasks. In this period, many publications were published, primarily military psychology and military andragogy coursebooks and workbooks as well as studies and articles in journals.

The 1986-1990 NIR plan specified the tasks of assessing upbringing and educational practices in military schools and JNA units with a special emphasis on establishing the factors influencing the value orientation, attitudes, and beliefs of the young amid changes in our socio-economic and political development (Pujić, 1989: 228). Military psychology researchers employed in the Military Academy (Department for Social Sciences/Department for Military Andragogy and Psychology), the Institute of War Studies (Division for Military Sociology and Psychology), later to become the Strategic Research Institute (Division for Military Sociology and Psychology), the VMA and other institutions collaborated on scientific-research projects. They used mod-

ern NIR methods and techniques in their work and presented the research results to the academic audience at scientific and professional conferences both in the country and abroad. Several significant projects were realized, such as: 1) *Sociological and Psychological Aspects of How the Land Forces Military Academy Cadets Use Their Free Time* (Maravić, Kasagić); 2) *Attitudes of Cadets, Officers and Lecturers about the Upbringing Values of Stimulating Measures* (Bulajić); 3) *Leadership as a Factor in Forming a Collective of Cadets* (Kilibarda); 4) *Personality Structure of Land Forces Military Academy Cadets, Choice and Possibility of Predicting Educational Success* (Kasagić); 5) *Demographic, Social, Upbringing, Educational, and Psychological Factors as Predictors of Successfulness of Land Forces Officers at the Initial Officer Ranks in JNA Units* (Kostić); and 6) *Motivation of Cadets to Learn* (Bulajić). In addition, the following studies were published: 1) *Influence of Personality Traits on Performing Leadership Roles in Military Collectives* (Kostić, 1984), *Value Orientations and Lifestyles of Military Academy Cadets* (Pajević et al., 1987), and the VMA study 3) *Structure of the Anthropological Dimensions of JNA Conscripts* (Momirović et al., 1981) as well as the coursebooks: 1) *Basics of Military Psychology* (Pajević et al., 1987), 2) *Military Psychology* (Arnautović et al., 1988), and 3) *Practice Book of Military Psychology* (Kasagić et al., 1990).

At the same time, two monographs were published, *Factors of Cohesion of Ship Collectives* (Arnautović, 1981) and *Motivational Factors in Choosing the Military Profession* (Pajević, 1983). The task realized in the Military Academy was *Activities of Cadets in the Teaching Process* (1986) while a multidisciplinary approach was applied in researching the topics such as: 1) the role of cadet collectives in forming future officers as versatile personalities (Kilibarda, 1983), 2) the influence of the subjects dealing with general military education at the Land Forces Military Academy on forming future officers as versatile personalities (Daljević, 1983), 3) leadership as a factor in forming cadet collectives (Kilibarda, 1983), 4) the level of formation of cadet collectives in different stages of schooling (Kilibarda, 1984), 5) a collective as a socio-psychological category (Kilibarda, 1986), 6) the socio-psychological aspects of leading a collective (Kilibarda, 1987), 7) the influence of the upbringing - educational process at the Military Academy on the preparedness and readiness of officers for their first commanding duties (Daljević et al., 1988), 8) motivation for learning (Bulajić, 1990), and 9) interpersonal relations at military academies (Šipka et al., 1991).

The "Marshal Tito" Armed Forces Center for Strategic Research and Studies (COSSIS) was founded in 1984 as a result of the process of transformation of the "Marshal Tito" Center of Higher Military Schools of the JNA and the Center for Strategic Research of the General Staff of the JNA as a new, unique scientific-educational institution. It also comprised the Strategic Research Institute (hereinafter ISI) (Tomanović et al., 2005: 80). "During the whole period of its existence, the Institute both initiated and executed numerous scientific-research deeds" (Šaranović et al., 2011: 333). Within the ISI organizational structure, there was the Division for Research into Training at the Strategic Level which, together with external collaborators, realized the project entitled *System of Education and Upbringing in the Armed Forces of the SFRY* (1986-1990), the results of which were presented in two synthetic studies, i.e. *System of the Military Training of Soldiers, Officers and Units* (Nišić et al., 1989) and *System*

of the Education in the JNA (Nišić et al., 1991). The former study (Nišić et al., 1989) presented the conclusions of the empirical study *Influence of Psychophysical Traits of Recruits on the Successfulness of Soldier Training in the JNA* (Džamonja et al., 1991) while the latter contained the conclusions of the monograph entitled *Personality Traits of Cadets as a Factor of Success and a Result of the Educational – upbringing activities of the Land Forces Military Academy* (Kasagić, 1989).

Development of the research subject of military psychology from 1992 to 2022

The period of the 1990s was intensive as regards the dynamics of the events in the region of the former SFRY and the military as a whole. It was characterized by intensive scientific-research work – joint research of research teams who continued the collaboration from the previous period.

In 1990, the Institute for Mental Health and Military Psychology of the VMA was formed by merging the Institute for Mental Health and Health Education with the Department for Military Psychology. In the 1990s, the Institute employees were engaged in solving problems of war psycho-traumatism and consequently published their experiences in over 60 studies presented to the academic audience both in the country and abroad. Since the foundation of the Institute, twelve important publications, books or coursebooks, have been published (Špirić et al., 2002: 684). At the Military Academy, the research studies on the adaptability of students to the training ground conditions as a component of both military successfulness and socio-psychological maturity were carried out and published in *Adaptability of Military Academy Students to the Training Ground Conditions* (Pajević et al., 1995) and *Socio-psychological Integration of Students' Platoons during Military Ground Training* (Pajević et al., 1998). The published titles were *Psychology for Military Officers* (Kasagić et al., 1992), *Criminal Psychology* (Kostić, 1998), and *Psychology of Combat Units* (Kostić, 2000) as well as the andragogic-psychological monographs *Desirable Characteristics of Teachers* (Kilibarda, 1992), *Teacher in Traditional and Modern Pedagogical Concepts* (Kilibarda, 1994), *Teacher Tailored to Suit Students* (Kilibarda, 1996), and *A Military School Teacher Who Will Most Likely Have a Bad Reputation* (Kilibarda et al., 1998).

In 1992, the Strategic Research Institute changed its name into the Institute of War Studies (hereinafter IRV). It also encompassed the Division for Sociology and Psychology whose members were mostly engaged in the realization of scientific projects of the Military Academy and other military organizational units. The period after 2000 was characterized by intensive scientific research work on the empirical data collected during the NATO aggression against the FRY and in its aftermath. During 1999, the collaboration of the Directorate for Information and Morale of the Yugoslav Army General Staff and the IRV with the Institute for Sociological and Criminological Research from Belgrade resulted in the project *Resistance to the Aggressor* (1999). Within its framework, a sub-project entitled *Social, Moral, and Psychological Factors of the Resistance to the Aggression* was realized, in which the attitudes of the citizens

of Serbia and the attitudes of the citizens of Montenegro were assessed separately in two separate studies (Danilović, 2001) by the military psychologists and andragogists from the Military Academy (Dr. D. Pajević, Dr. Lj. Kasagić, Dr. P. Kostić and Dr. P. Damnjanović), the IRV Division for Sociology and Psychology (Dr. J. Marček and Dr. Z. Kilibarda), the VMA Department for Psychology (Dr. M. Čabarkapa) as well as by the specialists from the organizational units of the Yugoslav Army General Staff (MSc. N. Danilović, and others). During the 2000s, under the military reform conditions, there was the research on the andragogic and psychological issues of the educational and professional profile of the army officer as well as on the role of women in the defence sector, based on which girls were accepted for schooling at the Military Academy for the first time. The realized project *Scope and Modalities of Engaging Women in Modern Armies* (2003- 2005) was the basis for the study with the same name (Šaranović et al., 2005) and the monograph *Women in Defence – from Past to Present* (Šaranović, 2006). At the same time, the Department for Military Andragogy and Psychology of the Yugoslav Army Military Academy, in cooperation with the IRV Division for Sociology and Psychology, carried out the research on the *Activities of Students in the Upbringing - Educational Process* (2004-2005), presented in the study under the same name (Damnjanović et al., 2005). One of the chapters deals with the values and lifestyles of Military Academy students (Pajević et al., 2005). The research on the professional profile of officers in branches and services of the Army of Serbia and Montenegro/Serbian Armed Forces was carried out by the Directorate for Education in cooperation with the IRV Division for Military Sociology and Psychology (2005-2006). The research resulted in the study *Professional Profiles of Officers of the Army of Serbia and Montenegro* (Savić et al., 2006) and the monograph *Profiles of Officers in the Branches and Services of the Serbian Armed Forces* (Marček et al., 2006). This period also saw the publication of the coursebooks *Psychology* (Pajević et al., 2002), *Military Psychology* (Pajević et al., 2001), *Military Psychology in Practice* (Kasagić et al., 2003) as well as the monograph *Profiles of Officers and Interpersonal Relations* (Marček, 2003).

In 2006, the Institute of War Studies was reformed and renamed the Strategic Research Institute (ISI) whose Department for Defence Studies had the Division for Andragogic, Psychological and Sociological Research. In this period, the NIR in military psychology was realized exclusively in the ISI in cooperation with the psychologists from the Army of Serbia on commissioned projects. The first project was from the field of sociopsychology, under the name of *Model of Evaluating the Morale of the Army of Serbia and Montenegro in contemporary conditions* (due to the 2006 referendum decisions, the project name was changed). It was started in 2005 at the IRV Division for Military Sociology and Psychology and finished in the renamed ISI Division for Military Andragogy, Psychology and Sociology. This project was realized with the Directorate for Human Resources of the General Staff of the Serbian Armed Forces. The participants in the research were both teaching and research staff from the Military Academy, from the Faculty of Philosophy in Belgrade and from other organizational units of the General Staff of the Serbian Armed Forces and the Ministry of Defence of the Republic of Serbia. After the project had been completed, the study named *Model of Assessing the Morale of the Army of Serbia in Contemporary Conditions* (Marček et al., 2007) was published. Professor Dr. Dragomir Pantić from the Institute of Social

Sciences, Belgrade University, cooperated on the project called *System of Values of the Serbian Armed Forces – Help or Hindrance for Security Integrations* (2008-2009). The research project *Military Profession - Present and Perspectives* encompassed the sub-project *Adaptation of Military Academy Cadets to the Schooling Conditions* (2009-2011) whose results were presented in the review analysis *Adaptation of Military Academy Cadets to the Schooling Conditions* (Šaranović et al., 2011). Another sub-project, *Psychological Aspects of Successfulness in the Military Profession* (2011-2013) was characterized by the participation of the psychologists of the Serbian Armed Forces in realizing the empirical part of the research. The research results were delivered to the party having commissioned the research (Đorđević, 2013a) and presented to the academic audience in the study *Psychological Aspects of Successfulness in the Military Profession* (Đorđević, 2013).

The project *Predicative Value of Cognitive and Profile Abilities of Officers* (2014-2016) was applied in the process of selection for the military profession and career development. The project *Stress in the Military Profession – Achievements and Perspectives* (2016-2020) is specific because of the cooperation of professors from the Serbian faculties of philosophy and professors of military psychology from abroad. Within the framework of the project, the first international thematic collection regarding stress in the military profession was created, i.e. *International Thematic Collection: Stress in the Military Profession* (Pešić, 2018). In addition to the research, there was the first international scientific conference on the topic: *Stress in the Military Profession – Accomplishments and Trends*. On behalf of the ISI, psychologist Dr. Anita Pešić was in charge of organizing the conference where military psychologist, both from the country and from abroad, presented their scientific works. The project *Gender Equality in the Serbian Armed Forces* (2017-2021) is characterized by the empirical research of the functioning of SAF mixed gender units, presented in the monograph with the same title (Šaranović et al., 2022). In 2021, the monograph *Military Psychology and Psychological Warfare* (Petrović, 2021) was published at the Military Academy. To mark 70 years of the development of this military scientific discipline in the region, the ISI presented a thematic collection dealing with the development of military psychology along with the biographies of military psychologists (Pešić, 2022) as well as the monograph on the development of military psychology research through the analysis of scientific research work of psychologists from military scientific institutions and military educational institutions in Serbia (Marček et al., 2021).

Conclusion

Since the end of 1940s, the subject of military psychology has developed in accordance with the development of social sciences in our society and the requirements of the military organization for whose needs it was formed. Apart from that, socio-political circumstances also influenced the scope, content as well as the professional and research work of military psychologists within military educational and military scientific institutions of Serbia. Military psychologists in the military continue to deal with the issues of selection and classification for the needs of the defence system, monitoring of psy-

chological status, prevention and advisory work, training and education during military schooling and professional guidance as well as with military specialized training of this staff through the application of multidisciplinary and psychological knowledge necessary for comprehending the human factor in the defence system. Therefore, a constant task of military psychology is to collect empirical data from its own practice in order to “analyze them, discover principles and laws, make abstract generalizations and apply the acquired knowledge to military practice” (Pajević and Kasagić, 2001, p. 24). Empirical data thus improve the theory while the theory enriches military psychology practice in return. Scientific-research work takes place continuously in all segments of the military organization, depending on the work type and content. Along with that, particular institutions have a prominent role in planning and organizing research on priority tasks of war studies” (Pajević and Kasagić, 2001, p. 24).

References

- [1] Arnautović, D. (1981). Faktori kohezije brodskih kolektiva JRM. Mornarički glasnik.
- [2] Arnautović, D., Kasagić, Lj., Pajević, D. (1988). Vojna psihologija, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Generalštab oružanih snaga SFRJ, IV uprava.
- [3] Bjelica, O. (1983). Vojna akademija Kopnene vojske (1944–1984).
- [4] Bulajić, N. J. (1990). Motivacija za učenje. VINC.
- [5] Čabarkapa, M. (2022). Razvoj i primena vojne psihologije u stranim armijama, sa posebnim osvrtom na razvoj i primenu u našoj zemlji, U: Pešić, A. (ur.) Razvoj vojne psihologije u Srbiji 1947-2017. 31-73. Institut za strategijska istraživanja.
- [6] Damnjanović, P., Pajević, D., Marček, J., Danić, N., Marjanović, V. (2005). Aktivnost studenata u vaspitno-obrazovnom procesu. Ministarstvo odbrane, Uprava za školstvo, Vojna akademija.
- [7] Daljević, M. (1983). Uticaj predmeta opštevojnog obrazovanja u Vojnoj akademiji kopnene vojske za formiranje svestrano razvijene ličnosti budućih starešina. Vojno delo, 5, 176-180.
- [8] Daljević, M., Kostić, P. (1988). Uticaj vaspitno-obrazovnog procesa u vojnoj akademiji na pripremljenost i osposobljenost oficira za prve starešinske dužnosti, Bilten Generalštaba OS SFRJ, br. 63.
- [9] Danilovic, N. (ur.) (2001). Socijalni, moralni i psihološki činioci otpora građana Srbije NATO agresiji. Institut za strategijska istraživanja.
- [10] Danilovic, N. (ur.) (2001). Socijalni, moralni i psihološki činioci otpora građana Crne Gore NATO agresiji. Institut za strategijska istraživanja.
- [11] Džamonja, Z., Momirović, K., Volf., B., (1991). Uticaj psihofizičkih karakteristika regruta na uspešnost obuke vojnika u JNA (empirijska studija), Sistem vaspitanja i obrazovanja oružanih snaga SFRJ. Centar visokih vojnih škola OS „Maršal Tito”.
- [12] Đorđević, A., (2013). Psihološki aspekti uspešnosti u vojnoj profesiji. Institut za strategijska istraživanja.

- [13] Đorđević, A. (2013a). Analiza kriterijuma za izradu liste kandidata za upućivanje na školovanje i usavršavanje sa statističkom obradom rezultata psiholoških testova. Institut za strategijska istraživanja.
- [14] Jovanović, S. (1967). Prilagođavanje vojne obuke ratu. Vojnoizdavački zavod.
- [15] Kasagić, Lj., Kostić, P., Baucal, D., Zorić, D. (1979). Neki problemi formiranja i delovanja pitomačkih kolektiva. Centar visokih vojnih škola, Vojna akademija rodova KoV i intendantske službe.
- [16] Kasagić, Lj. (1989). Osobine ličnosti pitomaca kao faktor uspešnosti i proizvod obrazovno-vaspitne djelatnosti Vojne akademije KoV. Centar visokih vojnih škola OS „Maršal Tito”, Institut za strategijska istraživanja.
- [17] Kasagić, Lj., Pajević, D., Kostić, P., Lovre M. (1990). Praktikum vojne psihologije. Centar visokih vojnih škola OS „Maršal Tito”, Vojna akademija KoV.
- [18] Kasagić, Lj., Kostić, P. (1992). Psihologija za vojnog starešinu. Centar visokih vojnih škola OS „Maršal Tito”, Vojna akademija KoV.
- [19] Kasagić, Lj. (1996). Ličnost i učenje. NIC „Vojska”.
- [20] Kasagić, Lj., Pajević, D., Danić, N., Jocić, R. (2003). Praktikum vojne psihologije. Vojna akademija Vojske Jugoslavije.
- [21] Kilibarda, Z. (1983). Rukovođenje kao faktor formiranja pitomačkog kolektiva, Zbornik radova Vojna akademija KoV, 9, 203-224.
- [22] Kilibarda, Z. (1984). Nivo izgrađenosti pitomačkih kolektiva u različitim fazama školovanja, Zbornik radova Vojne akademije KoV, 10, 199-218.
- [23] Kilibarda, Z. (1986). Kolektiv kao socijalno-psihološka kategorija, Zbornik radova Vojna akademija KoV, 12, 121-138.
- [24] Kilibarda, Z. (1987). Socijalno-psihološki aspekti rukovođenja kolektivom. Zbornik radova Vojne akademije KoV, 3, 57-70.
- [25] Kilibarda, Z. (1992). Poželjne osobine nastavnika. Centar vojnih škola Vojske Jugoslavije, Univerzitet Vojske Jugoslavije.
- [26] Kilibarda, Z. (1994). Nastavnik u tradicionalnim i savremenim pedagoškim koncepcijama. Inter JU pres.
- [27] Kilibarda, Z. (1996). Nastavnik po meri studenata. Inter JU.
- [28] Kilibarda, Z., Radojević, Đ., Kasagić, Lj., (1998). Nastavnik vojne škole sa najvećim izgledima za lošu reputaciju. Sektor za školstvo, obuku i naučnoistraživačku delatnost.
- [29] Kostić, P. (1984). Uticaj osobina ličnosti na obavljanje rukovodilačkih uloga u vojnom kolektivu. Vojna akademija KoV.
- [30] Kostić, P. (1998). Kriminalistička psihologija. Viša škola unutrašnjih poslova.
- [31] Kostić, P. (2000), Psihologija borbenih jedinica, Beograd, NIC „Vojska”.
- [32] Kronja, T. (1966). Psihološka razmatranja o rukovođenju u armiji. Vojnoizdavački zavod.
- [33] Lošić, A. (1968). Odred JNA na Sinaju. Vojnoizdavački zavod.
- [34] Marček, J. (2003). Profil oficira i interpersonalni odnosi. Vojnoizdavački zavod.
- [35] Marček, J., Savić, A., Danić, N., Suša, B., (2006). Profili oficira rodova i službi Vojske Srbije. Vojnoizdavački zavod.

- [36] Marček, J. i sar. (2007). Model vrednovanja morala Vojske Srbije u savremenim uslovima. Institut za strategijska istraživanja.
- [37] Marček, J., Kovač, M. (2011). Sistem nauka odbrane i njihovo mesto u sistemu nauka u društvu. *Vojno delo*, (leto), 12–28.
- [38] Marček, J., Pešić, A. (2021). *Razvoj naučnoistraživačke misli vojne psihologije*. Beograd: Univerzitet odbrane, Institut za strategijska istraživanja, Medija centar Odbrana.
- [39] Mijatović, Đ. (1966). Psihološke osnove vaspitanja i obuke. *Politička škola JNA*.
- [40] Momirović, K., Džamonja, Z., Hošek, A., Wolf, B., Gredelj, M. (1981). Struktura antropoloških dimenzija vojnika JNA. *Vojnomedicinska akademija*.
- [41] Mrmak, I., Momirović, K., Džamonja, Z., Vukomanović, S., Wolf, B, Štalec, P. (1971). Klasifikacija i selekcija regruta JNA. *Centar za andragoško-psihološka i sociološka istraživanja u JNA*.
- [42] Nikezić, I. (1989). Razvoj ratne veštine, u: Grupa autora (ur.), *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945–1985, Naučnoistraživačka i razvojna delatnost*. VINC, 19–117.
- [43] Nišić, S., Stojković, V., Tomanović, R. (1989). Sistem borbene obuke starešina i jedinica (sintetička studija). *Centar oružanih snaga za strategijska istraživanja i studije „Maršal Tito”, Institut za strategijska istraživanja*.
- [44] Nišić, S., Stojković, V. (1991). Sistem obrazovanja u JNA (sintetička studija), *Centar visokih vojnih škola oružanih snaga „Maršal Tito”, Institut za strategijska istraživanja*
- [45] *Odred JNA na Sinaju (1968), DSNO, Uprava za MPV*
- [46] *Osnovi vojne psihologije (1973). Beograd: Vojnoizdavački zavod.*
- [47] Pajević, D., Glavač, T., Popović, R., Krković, A. (1973). Priprema postupka za selekciju i klasifikaciju pitomaca srednjih vojnih škola i vojnih akademija KoV. *Centar za andragoško-psihološka i sociološka istraživanja u JNA*
- [48] Pajević, D., Šuković, F., Plavšić, M. (1974). Motivisanost srednjoškolske omladine u SFR Jugoslaviji za starešinski poziv u JNA. *Centar za selekciju i klasifikaciju ljudstva za potrebe JNA*.
- [49] Pajević, D., Šuković, F., (1978). Analiza psiholoških karakteristika kandidata za upis u vojne akademije u 1977. godini. *Centar za selekciju i klasifikaciju ljudstva za potrebe JNA*.
- [50] Pajević, D. (1983). Motivacioni činioci izbora vojne profesije. *Vojnoizdavački i novinski centar*.
- [51] Pajević, D., Kasagić, Lj., Šipka, P. (1987). *Osnovi vojne psihologije*. *Centar visokih vojnih škola KoV JNA, Vojna akademija KoV*.
- [52] Pajević, D., Lovre, M., Maravić, G., Kostić, P. (1987). *Vrednosne orijentacije i životni stilovi pitomaca Vojne akademije*. *Vojna akademija KoV*.
- [53] Pajević, D., Marček, J., Đenić, N. (1995). *Prilagođenost studenata vojnih akademija poligonskim uslovima obuke*. *Centar visokih vojnih škola Vojske Jugoslavije, Vojna akademija Vojske Jugoslavije*.
- [54] Pajević, D., Marček, J., Danić, N., Đenić, N. (1998). *Socijalno-psihološka integrisanost studentskih vodova na poligonskoj obuci*. *Sektor za školstvo, obuku, naučnu i izdavačku delatnost, Vojna akademija Vojske Jugoslavije*.

- [55] Pajević, D., Kasagić, Lj. (2001). Vojna psihologija. Vojna akademija Vojske Jugoslavije.
- [56] Pajević, D., Kasagić, Lj. (2002). Psihologija. Studio MS.
- [47] Pajević, D., Marček, J., Danić, N. (2005). Vrednosti i životni stilovi studenata Vojne akademije. u: Damnjanović, P. i sar.: Aktivnost studenata u vaspitno obrazovnom procesu, Ministarstvo odbrane, Uprava za školstvo, Vojna akademija, str. 11–54.
- [48] Pešić, A. (ed.) (2018). *Stress in Military profession*. Thematic collection of articles. Published by: Strategic Research Institute, University of Defence, Republic of Serbian & Faculty of Military Science, Stellenbosch University South Africa, Co-Publisher Media centar „Obrana”.
- [49] Pešić, A. (ur.) (2022). Razvoj vojne psihologije u Srbiji (1947-2017), tematski zbornik radova, Beograd: Institut za strategijska istraživanja Univerzitet odbrane.
- [50] Petrović, J. (2021). Vojna psihologija i psihološki rat: dostignuća i perspektivne. Leposavić, Institut za srpsku kulturu.
- [51] Popović, R. (1966). Mogućnosti profesionalne selekcije letaća. Vazduhoplovni glasnik, br. 5.
- [52] Popović, R. (1975). Uvod u vojnu psihologiju. Vojnoizdavački zavod.
- [53] Pujić, D. (1989). Naučnoistraživački rad u JNA u oblasti društvenih nauka. u: Grupa autora, Naučnoistraživačka i razvojna delatnost II, Vojnoizdavački i novinski centar, 215–318.
- [54] Radenkov Milinković, S. (2022). Počeci razvoja vojne psihologije u Srbiji, U: Pešić, A. (ur). Razvoj vojne psihologije u Srbiji 1947-2017. Univerzitet odbrane, Institut za strategijska istraživanja, str.19-30.
- [55] Radojević, Đ. (1997). Osobine ličnosti profesionalnog oficira. NIU „Vojska”.
- [56] Savić, A., Marček, J., Suša, B., Danić, N., Živanović, D. (2006). Stručni profili oficira Vojske Srbije i Crne Gore. Ministarstvo odbrane, Sektor za ljudske resurse, Uprava za školstvo.
- [57] Saznanja i pouke manevra „Sloboda 71” (1972). Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- [58] Šaranović, J., Marček, J., Kilibarda, Z. (2005). Obim i modaliteti angažovanja žena u savremenim armijama. Institut ratne veštine.
- [59] Šaranović, J. (2006). Žena u odbrani – od tradicionalnog do savremenog. Vojnoizdavački zavod.
- [60] Šaranović, J., Đorđević, A. (2011). Prilagođenost kadeta Vojne akademije uslovima školovanja. Institut za strategijska istraživanja.
- [61] Šaranović, J., Vuletić, D. (2011). Rezultati istraživanja instituta za strategijska istraživanja u funkciji razvoja nauka odbrane, Vojno delo, (leto), 333-340.
- [62] Šaranović, J., Kilibarda, Z., Marček, J. (2022). Rodna ravnopravnost u Vojsci Srbije – nasleđe, dostignuća, izazovi, Medija centar „Obrana”.
- [63] Šipka, P. (1976). Kriterijum uspešnosti u vojnim školama i vojnim akademijama i izbor modela i postupaka za selekciju/klasifikaciju. Centar za selekciju i klasifikaciju ljudstva za potrebe JNA.

- [64] Šipka, P. (1977). Korelati uspešnog interpersonalnog procenjivanja sadržani u ličnosti procenjivača. *Psihologija*, br. 3–4. Društvo psihologa Srbije, 43–57.
- [65] Šipka, P. (1977). Analiza prognostičke vrednosti baterije za selekciju učenika i pitomaca za srednje vojne škole. Centar za selekciju i klasifikaciju ljudstva za potrebe JNA.
- [66] Šipka, P. (1978). Latentna struktura kriterijuma uspešnosti pitomaca Vojne akademije KoV. Centar za selekciju i klasifikaciju ljudstva za potrebe JNA.
- [67] Šipka, P. (1979). Savremeni postupci klasifikacije i selekcije. Centar za selekciju i klasifikaciju ljudstva za potrebe JNA.
- [68] Šipka, P., Kasagić, L., Pajević, D., Kilibarda, Z., Maravić, G. (1991). Međuljudski odnosi u vojnim akademijama. *Vojna akademija KoV*.
- [69] Špirić, Ž., Preradović, M., Zeljković J. (2002). Iz istorije srpske i jugoslovenske vojne psihijatrije: Nastanak i razvoj Klinike za psihijatriju VMA od 1932. do 2002. godine. *Vojnosanitetski pregled*, 59 (6)
- [70] Tomanović, R., Vićentić, Z., Nikolić, M., Cvjetičanin, Đ., Šaranović, J., Gajić, M., Dinić, D., Mihajlović, N., Protić, R. (2005). Monografija instituta ratne veštine. Ministarstvo odbrane, Sektor za ljudske resurse, Uprava za školstvo: Institut ratne veštine.
- [71] Višnjić, D., Marček, J., Kovač, M. (1998), Pojam sistema vojnih nauka, *Vojna nauka i vojna doktrina*, Zbornik naučnih saopštenja sa „Simpozijuma o vojnoj nauci”. Sektor za školstvo, obuku, naučnu i izdavačku delatnost, Institut za vojnostrategijska istraživanja, 63-86
- [72] *Vojna nauka* (1971). Vojnoizdavački zavod.
- [73] Vukomanović, S., Wolf, B., Plavšić, M. (1972). Proučavanje kriterijuma vojničke uspešnosti u normalnim i otežanim uslovima života i rada jedinica JNA. Centar za andragoško-psihološka i sociološka istraživanja u JNA.

S u m m a r y

AThe analysis of the 75-year period of the development of the subject of military psychology outlines the stages of the development of social sciences in the then-existing socio-political conditions which affected the development trends. The paper presents the development of the subject of military psychology and its results which, in a certain way, represented their time by following the requirements of social sciences as well as the requirements of the defence sector within which and for whose needs military psychology developed. The majority of social sciences in the 1950s had the same pattern of development which was characterized by researchers' effort to establish the first research methodology in social sciences. During the 1960s, researchers' work was directed towards the differentiation of subjects of social sciences and the establishment of methodologies specific for social sciences (sociology, political science, psychology, etc.). In the 1970s, researchers were meeting the needs of the society for empirical evidence of their claims. As a consequence, the methodology of empirical research was developing together with the construction and standardization of the instruments for measuring psychological abilities and characteristics of military personnel, which is of particular importance for the defence sector both in peace and war. With the

formation of military psychology elements, subject matter, tasks, objectives, methodology and instrumentation, the research continued in the 1980s and 1990s in line with the requirements of the military and the socio-political events in the country. During the military reform, military psychology as well as military and social sciences provided the required answers to the defence system while further developing their subject matters and tasks within the defence sector. The first decades of the development of the subject matter of this scientific discipline laid its foundations for decades to come, characterized by studies which follow the development and the requirements of the military profession with the focus on people as an important factor of the military organization strength at the time of the changing nature of modern conflicts.

The military psychology development took place and has been taking place in the following military scientific and military educational institutions of the SFRY, FRY, Serbia and Montenegro, and the Republic of Serbia: VMI (1947-2022); VMA Department for Applied Psychology and Mental Hygiene (1957-1961); VMA Institute for Applied Psychology and Mental Hygiene (1961-1969); VMA Department for Psychology (1969-); Department for Experience Processing and Research in the Directorate for MPV (1957-1964); Division for Studies and Research of the MPV Directorate (1964-1968); Center for Andragogic, Psychological and Sociological Research in the JNA – CAPSI (1969-1973); Center for Studies and Research within the SSNO Political Directorate (1973-1979) and Center for Classification and Selection of Personnel for the Needs of the JNA (1973-1979) within the Health Directorate; VMA Department for Military Psychology (1979-1990); VMA Institute for Mental Health and Military Psychology (1990-1999); Department for Mental Health and Military Psychology (1999-); ISI Division for Research into Training at the Strategic Level (1984-1992); Division for Military Sociology and Psychology IRV (1992-2006); ISI Division for Sociological, Andragogic and Psychological Research (2006-2010); Department for Defence Studies (2010-); Military Academy Department for Social Sciences (Pedagogy and Psychology (1944-1957)); Military Psychology and Pedagogy (1958-1966); Military Academy Department for Military Andragogy and Psychology (Military Psychology (1966-2000)); and Military Academy Department for Social Sciences (Military Psychology (2000-)).

© 2024 The Authors. Published by Vojno delo (<http://www.vojnodelo.mod.gov.rs>). This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

